С.Б. БУЛЕЦА,
кандидат юридичних наук
(Ужгородський національний університет)

ДОГОВІР МЕДИКОЛАТРІЇ

Ключові слова: *договір, медиколатрія, суб'єкт, пацієнт, лікар, платний, безвідплатний.*

Специфіка відносин, що виникають між пацієнтом і суб'єктом медичної діяльності в процесі надання медичної допомоги, свідчить про їх цивільно-правове регулювання незалежно від того, на оплатній або безоплатній для пацієнта основі вони надаються. Виняток становлять заходи медичного характеру, застосування яких до осіб обумовлене державно-правовими потребами забезпечення інтересів інших людей, всього суспільства в цілому: примусове лікування, огляд, госпіталізація.

Актуальність даної статті полягає в тому, що тільки цивільно-правове регулювання здатне забезпечити той ступінь юридичної рівності, автономії волі, самостійності прийняття рішень без будь-якого примусу, на яких повинна будуватися поведінка учасників договору в сфері надання медичної допомоги та послуги.

Але відносини, що виникають у зв'язку з наданням пацієнтам медичної допомоги, володіють такою істотною своєрідністю, що дана обставина не дозволяє забезпечити адекватну правову захищеність їх учасників за допомогою лише загальних положень договірного права.

Метою даної статті є визначення правової природи і поняття договору медиколатрії, його місце в системі цивільно-правових договорів.

У здійсненні медичної діяльності основною метою при наданні кваліфікованої медичної допомоги є задоволення потреб та інтересів пацієнтів. Для усунення змішування понять медична допомога та медична послуга пропонуємо включити ці два поняття в термін «медиколатрія». Латрія (від грец. λατρεία – служіння) – у складних словах відповідає поняттю «служіння» [1, 774]. Відносини між лікарем та пацієнтом настільки близькі і тримаються на довірі та надії, що цей термін ми можемо застосовувати для узагальнення медичної діяльності. Пацієнт вшановує лікаря, визнає його професійність і чекає від нього допомоги у діагностуванні та лікуванні захворювання. Дотримуючись клятви Гіппократа лікар надає медичну допомогу чи медичну послугу, і це його обов'язок, свого роду жертовність. Для хворої людини лікар – це рятівник, на якого покладені всі її надії на покращення самопочуття та стану здоров'я.

На мою думку, медиколатрія – це діяльність уповноваженого суб'єкта в сфері медицини, *яка регламентована відповідними нормативно-правовими актами і спрямована на* усунення загрози життю та здоров'ю, *підтримання (збереження), відновлення чи покращення здоров'я фізичної особи та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення.*

© С.Б. Булеца, 2012.

У зв'язку з цим, оскільки в цивільних правовідносинах відносини між суб'єктами визначаються договірними термін «медиколатрія» можна використати при внесенні змін до ЦК шляхом введення нового договору, який би регулював відносини при здійсненні медичної діяльності.

Зазначу, що дослідники феномена договору звертали увагу, перш за все, на його роль в системі відносин, що складаються в суспільстві в процесі задоволення життєвих потреб людей. Договір характеризується як «гнучка правова форма, в яку можуть вдягатися різні за характером суспільні відносини» [2, 9].

В.К. Єрмолаєв вважає, що у сфері медичного обслуговування достатню питому вагу займають цивільно-правові відносини. Вони можуть виникати як із закону, так і на основі договору [3, 10].

У більшості випадків цивільно-правовий договір визначають як угоду двох або декількох сторін, що направлена на досягнення певного правового результату шляхом здійснення дій правомірного характеру, результатом чого є виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків суб'єктів. При розгляді цього питання важливо врахувати особливості правової природи та істотні ознаки цивільно-правового договору, а також методи державного впливу і можливості обмеження свободи договору в цих правовідносинах. В.Г. Вердніков зазначав, що цивільно-правовий договір спрямований на досягнення певного правового результату [4, 43], В.М. Старцева доповнила цю думку, зазначивши, що будь-який договір містить предмет, згоду сторін і мету [5, 15]. Іноді до змісту дефініції договору також включають ризикованість вкладення майна [6, 155], що видається зайвим, оскільки здійснення підприємницької діяльності, опосередкованої договором, уже передбачає ризикованість її здійснення.

Під договором розуміють і юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання, і саме договірне зобов'язання, і документ, в якому закріплений факт встановлення зобов'язального правовідношення [7, 428]. «Договір не досить розглядати, як тільки юридичний факт або як сукупність зобов'язань, що породжують їх, або тільки як локальний норматив масиву» [8, 17–18]. На думку автора, це окремі сторони цивільно-правового договору, певна структурна система, де головним елементом є правочин сторін.

Основою будь-якого договору є домовленість, що заснована на волі сторін. Воля особи, її рішення вступити в договір, установлення умов договору визначаються економічними, політичними, соціальними реаліями життя суспільства. Так, Р.О. Халфіна вважала, що в поняття договору, крім узгодженої волі двох або декількох осіб, «повинні бути включені їх взаємні цивільні права і обов'язки». При цьому звертає увагу на те, що «права і обов'язки, які приймає на себе кожна із сторін, як правило, різні, але вони повинні бути взаємно узгоджені в своїй сукупності дати єдиний правовий результат» [9, 50].

Всі договори об'єднуються в класифікаційні групи, щоб на основі правильно вибраних критеріїв розділити договори на групи, які об'єднують договірні зобов'язання зі схожою правовою регламентацією і поділяють їх за ознакою різного правового регулювання.

Одним із таких критеріїв є спрямованість договірного зобов'язання – це кінцевий економічний і юридичний результат, на досягнення яких направлені основні дії учасників договору. Однак наш вид договору має кінцевим результатом немайновий результат.

Слід зазначити, що правовою формою відносин суб'єктів, що беруть участь в медичній діяльності, найчастіше є в даний час цивільно-правовий договір. Про те, в якій формі повинні оформлятися зобов'язання у здійсненні медичної діяльності, в юридичній літературі відсутня єдність точок зору. В той же час відсутність конкретного виду цивільно-правового договору, який би чітко регулював відносини між суб'єктами

медичних відносин у здійсненні медичної діяльності, а також враховуючи те, що основою будь-якого договору є домовленість, що заснована на волі сторін, виникає необхідність прийняття єдиного узгодженого виду цивільно-правового договору, який би врегульовував питання, які виникають між суб'єктами медичних відносин, не розпорошуючи поняття, а використовуючи одне єдине. До ознак цивільно-правового договору слід віднести те, що у договорі виражається взаємна воля сторін, а також те, що він є узгодженими діями суб'єктів, спрямованими на досягнення певних цивільно-правових наслідків: виникнення, зміну, припинення цивільних правовідносин.

Як уже зазначалося, відносини, що виникають при здійсненні медичної діяльності – це складні, комплексні, багатогранні правовідносини, що опосередковуються, зокрема договором, тому необхідно погоджувати умови договору, які власне складають його зміст. Даний договір назвемо договором медиколатрії, щоб охопити поняття і послуги, і допомоги.

Слід розрізняти зміст договору і зміст зобов'язання, оскільки «права і обов'язки утворюють зміст зобов'язання, але не породжувача договору, а сукупність умов складають зміст угоди, але не зобов'язання, яке з нього виникло» [10, 27–28]. Починаючи з 1936 р. судова практика пов'язує з договором відповідальність лікаря відносно тих, кого він лікує. Таке ж договірне зобов'язання існує в договорах, що укладаються клініками і лікарнями. В даному випадку мова йде про зобов'язанні належного виконання дії [11, 240].

Лікарям необхідно проводити глибоке клініко-лабораторне обстеження пацієнта, яке необхідно оформляти у формі цивільно-правового договору, де були б передбачені права та обов'язки лікаря та пацієнта, так звані договори на довірі. За юридичною характеристикою – це двосторонній, оплатний чи безоплатний та консенсуальний вид договору. Це може бути договір медиколатрії, який є дуже важливим, оскільки у відносинах між лікарем та пацієнтом повністю відсутнє законодавче закріплення прав та обов'язків сторін і захист прав сторін.

Зазначу, що Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р. передбачає договір про платні особисті послуги лікаря (параграф 1163), який був платним і оплата виконувалася після наданої послуги [12, 1123–1124]. У Франції з 1979 р. діє Медичний кодекс. В ньому регламентуються різні сторони діяльності медичних працівників, взаємини медичних і фармацевтичних працівників в процесі лікування хворих, етичні, правові аспекти в питаннях трансплантології, евтаназії, застосування способів штучного запліднення. Вперше в Європі в Нідерландах 1995 р. прийняли Medical Contract Act , цим законом узаконився договір про надання медичних послуг та допомоги [13, 33–34; 14, 98]. Зазначається, що пацієнт має право укласти договір із медичним закладом та приватно практикуючим лікарем. Договір між пацієнтом і лікарем розглядається тут як «спеціальний договір» в рамках цивільного договірного права, що дає окремому пацієнтові право пред'являти лікареві прямий позов та можливість забезпечувати реалізацію цього права через суд. В більшості країн відносини пацієнта та лікаря регулюються не договором, а закріпленням їх прав та обов'язків (Греція, Швеція – правила прав пацієнта; Франція, Великобританія – хартія прав пацієнта) [15, 111–112].

На сьогоднішній день більшість науковців схиляються до того, що договори в сфері здійснення медичної діяльності є договорами про надання послуг. Розділ 63 ЦК України присвячений договору про надання послуг. Всередині даної групи договорів, на жаль, не виділяють окремо договір на надання послуг медичних, ветеринарних, аудиторських, консультаційних, інформаційних послуг, послуг з навчання, туристичному обслуговуванню тощо, однак ч. 2 ст. 901 зазначає, що положення

глави 63 можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання [16, 94]. Стаття 177 ЦК України закріплює, що послуги є об'єктом цивільних прав, тобто послуги складають самостійну групу об'єктів цивільних прав нарівні з майном, що включають гроші, цінні папери, інше майно. Таким чином, юридичне поняття послуги охоплює тільки ту сферу економічних відносин з надання послуг, споживна вартість якої полягає в найдоцільнішій діяльності, тобто в праці. Ще В.І. Синайський писав: «Договір послуги являє собою угоду про роботу за винагороду. Однак сутність не вичерпується лише обміном роботи на гроші або ідеєю оплатного користування чужою працею. Робота не відокремлена від особистості, яка обіцяла затрачувати свою працю в інтересах іншого» [17, 406]. Отже, договори про послуги, хоча б непрямо, але торкаються особистості людини і цей момент виділяє договори про послуги із інших договорів чисто майнового і оборотного характеру. Оплата за працю, праця людини в інтересах іншого не може повністю прирівнюватися до ціни як еквіваленту в синаллагматичних угодах. Винагорода має, поверх того, у багатьох випадках значення засобу існування людини, тому не позбавлена аліментарного характеру.

У юридичній літературі договори між особами і медичними закладами називаються по-різному: договір на надання медичної допомоги, договір на медичне обслуговування, лікарський договір, договір про надання медичної послуги. На сьогоднішній день відсутня пряма вказівка в законі на існування такого виду договору. Але ст. 3 та ст. 627 ЦК України закріплюють принцип свободи договору, тобто можливість укладення будь-якого виду договору, що не суперечить вимогам закону та моральним засадам суспільства. У зв'язку з цим, на практиці юристи при укладенні договорів у сфері здійснення медичної діяльності використовують главу 63, ст.ст. 901–907 ЦК України. А в ЦК Росії в ст. 128 та п. 2 ст. 779 [18, 23, 87] включено в коло правового регулювання інститут надання платних послуг, де конкретно віднесено до предмета правового регулювання медичні послуги. Це перша спроба в Росії врегулювання медичних послуг цивільним законодавством як самостійним видом послуг.

Серйозним аспектом застосування принципу свободи договору є використання аналогій в цивільно-правових відносинах [19, 162]. Так, при виявленні прогалин в регулюванні конкретних цивільно-правових відносин (тобто договірних відносин про надання медичної послуги чи допомоги) використовується аналогія [20, 23]. Поява нових договірних форм завжди випереджає реакцію законодавця. Врегульовані ними відносини повинні мати масовий характер і проіснувати певний час, для того щоб отримати оцінку законодавця [21, 77]. Норми, які закріплюють таку нову модель договорів, появляються тільки після того, як буде забезпечена достатня ступінь її індивідуалізації і визначені способи вирішення питань, що виникають при використанні відповідної моделі, повинна скластися практика її використання [2, 39], тобто сторони вправі передбачити в договорі режим зобов'язання, котрий відрізняється від загальної моделі, яка передбачена в законі, відповідно сторони вправі включити в договір оплатного надання послуг обов'язок досягнення виконавцем результату [22, 202]. Якщо лікар зобов'язується не просто вчинити конкретні дії за договором, а досягти певного нематеріального результату, то при цьому сторони передбачають такий обов'язок в договорі. Послуги, які не пов'язані з досягненням виконавцем конкретного результату, називають «чистими послугами» [22, 204].

Зазначу, що підставою виникнення зобов'язань з надання зазначених послуг є: 1) договір про надання медичних послуг; 2) одностороння обіцянка є дією на основі дружніх відносин, відсутність правових зв'язків, наприклад, обіцянка вимі-

ряти тиск; 3) дії в інтересах третьої особи без доручення надання медичної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [23, 254].

В медичній діяльності виникають зобов'язання належним чином зробити дію (іноді його називають зобов'язанням застосувати належні засоби). Наприклад, відносини, пов'язані з діяльністю лікаря-терапевта або хірурга. Він укладає з хворим договір, в якому гарантує тільки належну увагу і турботу, але не позитивний результат, до якого він прагне. Якщо хворий не видужав або навіть помер, це не відбивається на праві вимоги лікаря про сплату гонорару і не спричиняє за собою його відповідальності за умови, якщо не буде доведено неналежне виконання ним своїх обов'язків або не буде встановлено, що невдача була результатом його провини [11, 233]. Смерть не припиняє існуючого зобов'язання між пацієнтом та хворим, на відміну від інших правовідносин, наприклад, права власності. Це свідчить про характер ризикованості зобов'язань, які виникають між суб'єктами медичних правовідносин.

В сучасних умовах розвитку зобов'язального права необхідно використовувати договори немайнового характеру, оскільки це дає можливість безпосередньо, без їх пов'язаності з майновими цінностями, регулювати відносини, які не підпадають під поняття майнових відносин [24, 32–59, 45]. Зобов'язання виникають для того, щоб привести до певного результату, що досягається реалізацією сторонами цього зобов'язання своїх прав і виконання обов'язків, складових змісту зобов'язання. Змістом зобов'язання можуть бути такі дії боржника, які самі по собі ні безпосередньо, ні опосередковано не направлені на той або інший зовнішній відносно людини об'єкт, наприклад, зобов'язання надати медичну допомогу. Такого роду дії безперечно є змістом зобов'язань, коли вони мають відшкодувальну дію. Зобов'язання виконати таку дію матиме майновий характер, оскільки воно є підставою для отримання грошової або іншої винагороди. М.М. Агарков стверджує, що безвідплатне здійснення таких дій не може скласти зміст зобов'язання [25, 39].

Вважають, що фактична нерівність сторін договору з надання платних медичних послуг є основною проблемою в даній області. Пацієнт як особа, що не володіє професійними знаннями в медицині, не завжди в змозі визначити зміст умов договору, що укладається, об'єм і якість медичної допомоги відносно поставленого діагнозу, тривалість і ефективність лікування [26, 111]. Однак з цим важко погодитися, тому що: 1) на сьогоднішній день обов'язком лікаря є поінформувати пацієнта повністю про виставлений діагноз, процес лікування та реабілітаційний період; 2) наявність всесвітньої мережі Інтернет, реклами сприяє у виборі найкращої клініки чи медичного працівника для отримання медичного обслуговування; 3) за роз'ясненням умов договору про надання медичної послуги пацієнт може звернутися до юриста медичного закладу і отримати повну інформацію про умови договору.

Як уже зазначалося, відносини, що виникають при здійсненні медичної діяльності, – це складні, комплексні, багатогранні правовідносини, що опосередковуються, зокрема, договором, а тому необхідно погоджувати умови договору, які власне складають його зміст. Даний договір назвемо договором медиколатрії, щоб охопити поняття і послуги, і допомоги та щоб не відбувалося розмежування лише за критерієм оплатності чи безоплатності.

За договором медиколатрії одна сторона (медичний заклад будь-якої форми власності, фізична особа, яка займається підприємницькою діяльністю) в особі лікаря, який здійснює або зобов'язується здійснювати відповідно до медичних вимог медичні дії, що безпосередньо впливають на особу, яка безпосередньо постраждала, і далі називається пацієнтом, дотримуватися етичних та моральних норм у спілкуванні з

пацієнтом при наданні послуги, правильно визначити діагноз, назначити лікування і слідкувати за процесом лікування та реабілітацією пацієнта та проінформувати про результат(и) наданої послуги, а пацієнт зобов'язується дотримуватися вказівок та призначень лікаря в повній мірі, прийняти допомогу або послугу(и).

Список літератури:

1. *Нечволод Л.І.* Сучасний словник іншомовних слів / Л.І. Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011.
2. *Брагинский М.И.* Договорное право. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 1997.
3. *Ермолаев В.К.* Общетеоретические и гражданско-правовые основы медицинского обслуживания граждан в Российской Федерации: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.К. Ермолаев. – М., 1997. – 219 с.
4. *Вердников В.Г.* Гражданско-правовые формы товарно-денежных отношений / В.Г. Вердников, А.Ю. Кабалкин. – М.: Юрид. лит., 1970. – 224 с.
5. *Старцева М.В.* Теоретические и практические аспекты применения законодательства, регулирующего отношения по договору мены: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.В. Старцева. – М., 2003. – 26 с.
6. *Ситник О.* Проблеми договірного права у сфері підприємництва / О. Ситник // Українське право. – 1997. – № 3.
7. Гражданское право / [под ред. А.П. Сергеева и Ю.К. Толстого. –СПб, 1996. – 728 с.
8. *Хохлов В.А.* Гражданско-правовая ответственность за нарушение договора: автореф. ... д-ра. юрид. наук / В.А. Хохлов. – Саратов, 1998. – 40 с.
9. *Халфина Р.О.* Значение и суть договора в советском социалистическом гражданском праве / Р.О. Халфина. – М: Изд-во АН СССР, 1952.
10. *Иоффе О.С.* Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М., 1975.
11. *Саватье Р.* Теория обязательств юридический и экономический очерк / Р. Саватье; пер. с фран. и вступ. статья Р.О. Халфиной. – М.: ПРОГРЕСС, 1972. – 440 с.
12. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1 / [уклад.: Ю.В. Білоусов, І.Р. Калаур, С.Д. Гринько та ін.]; [за ред. Р.О. Стефанчука та М.О. Стефанчука]. – К.: Правова єдність, 2009. – 1168 с.
13. *Markenstein L.F.* The cjdification in the Netherlands of the principal rights of patients: a critical review // Europ. j. of health law. – Dordrecht etc. 1995. – Vol. 2. – № 1.
14. *Салтман Р.Б.* Реформи системи охорони здоров'я в Європі / Р.Б. Салтман. – М., 2000.
15. *Győngyösi Zoltán.* Az élet és test, felletti rendelkezések joga / Zoltán Győngyösi. – Budapest: Hvgorac Lap és Könyvkiadó Kft., 2002. – 478 o.
16. *Ємельянчик С.* Договір про надання послуг у новому цивільному кодексі України / С. Ємельянчик. // Підприємництво, господарство і право. –2005. – № 2.
17. *Синайский В.И.* Русское гражданское право / В.И. Синайский. – М.: Статут, 2002. – 638 с.
18. Полный сборник кодексов Российской Федерации. – М.: Эксмо, 2005. – 1104 с.
19. *Танага А.Н.* Принцип свободы договора в гражданском праве Росии / А.Н. Танага. – СПб: Юридический центр Пресс, 2003. – 211 с.
20. Гражданское право. Словарь-справочник / [под общ. ред. М.Ю. Тихомирова]. – М., 1996.

21. *Корецкий А.Д.* Теоретико-правовые основы учения о договоре / А.Д. Корецкий. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001. – 211 с.

22. *Степанов Д.И.* Услуги как объект гражданских прав / Д.И. Степанов. – М.: Статут, 2005. – 349 с.

23. Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посібник // [відп. ред. Р.А. Майданик]. – К.: Юстиніан, 2007. – 912 с.

24. *Майданник Р.А.* Неимущественные оборотоспособные правоотношения как предмет гражданского права Украины / Р.А. Майданник. // Альманах цивилистики: сборник статей. Вып. 1 [под ред. Р.А. Майданика]. – К.: Правова еднисть, 2008. – 132 с.

25. *Агарков М.М.* Обязательство по советскому гражданскому праву / М.М. Агарков. – М.: Типография «Известий Советов депутатов трудящихся СССР», 1940.

26. *Масалимова А.Р.* Проблемы правового регулирования отношений по договору платных медицинских услуг / А.Р. Масалимова // Актуальные проблемы юридической науки и практики: тезисы докладов научной конференции (Пермь, 16–17 октября 2003 г.). – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2004. – Ч. 1.

РЕЗЮМЕ

Договор медиколатрии — новая базовая сделка относительно принципов осуществления медицинской деятельности. Новый договор призван дать четкое определение договора, который заключается в сфере здравоохранения. Юридическая характеристика договора заключается в том, что он может быть оплатный или безвозмездный, консенсуальный, двусторонний или многосторонний. Договор призван помочь урегулировать пробел в сфере гражданского законодательства относительно осуществления медицинской деятельности.

SUMMARY

An agreement of medicolatria is a new base transaction in relation to principles of realization of medical activity. A new agreement is called to give clear determination of agreement which is made in the field of health protection. Legal description of agreement consists in the fact that it can be payment or gratuitous, consensus, bilateral or multilateral. An agreement is called to help to settle a blank in the field of civil legislation in relation to realization of medical activity.

Рекомендовано кафедрою
адвокатської майстерності
та міжнародної юридичної практики

Подано 05.03.2012.